Hanna PIEŚNIEWSKA-KAZIMIERCZYK

KLASYFIKACJA PODMIOTÓW SEKTORA BANKOWEGO

Wstęp

Cechą współczesnej gospodarki rynkowej jest ogromna różnorodność instytucji wchodzących w skład systemu bankowego. Dzieje się tak, ponieważ część instytucji występujących na rynku dąży do specjalizacji i ogranicza swoją działalność do wykonywania jedynie ściśle określonych czynności. Z drugiej strony, istnieje grupa instytucji, które rozszerzają stale zakres swej działalności, pełniąc wciąż nowe czynności bankowe, co prowadzi do powstawania banków uniwersalnych. Działo się tak przez dziesięciolecia w krajach Europy Zachodniej, czego wynikiem są współcześnie wysoko rozwinięte systemy bankowe tych państw. Podobne procesy obserwujemy dzisiaj również w polskiej gospodarce. W procesach tych znaczną rolę odgrywa konkurencja, która towarzyszy funkcjonowaniu systemu bankowego podobnie jak i innym dziedzinom gospodarki, przyczyniając się do ich rozwoju.

W literaturze istnieje wiele publikacji z zakresu funkcjonowania systemów bankowych. Podejmują one próby wyjaśnienia istoty rynku pieniężno-kredytowego, mechanizmów funkcjonowania podmiotów tego sektora, a także ich roli i wzajemnych powiązań. Z chwilą podpisania przez Polskę dokumentów dotyczących przyszłego przystąpienia naszego kraju do Unii Europejskiej w literaturze pojawiło się również kilka pozycji o dostosowaniu polskiego systemu bankowego do standardów europejskich. Polska bankowość staje przed koniecznością dokonania zmian, które w innych krajach dokonywały się przez wiele lat. Dotyczy to głównie zmian w prawie bankowym, które regulując funkcjonowanie systemu bankowego, rzutuje na funkcjonowanie całej gospodarki. Dzieje się tak dlatego, że współczesny pieniądz, pełniący w gospodarce funkcję środka płatniczego (zwalniania od zobowiązań) i funkcję miernika wartości (siły nabywczej), powstaje w systemie bankowym. U podstaw jego tworzenia leży kredyt udzielany przez instytucje kredytowe. Wynika z tego potrzeba regulacji funkcjonowania systemu bankowego, a w szczególności instytucji kredytowych.

Dla właściwego zrozumienia roli poszczególnych podmiotów sektora bankowego w obiegu pieniądza, konieczne jest dokonanie klasyfikacji tych podmiotów ze względu na zakres wykonywanych przez nie czynności bankowych. W efekcie takiego podziału w sektorze bankowym możemy wyróżnić dwie zasadnicze grupy podmiotów, a mianowicie instytucje kredytowe i instytucje finansowe. Pojęcia te są powszechnie stosowane w literaturze, niestety czasami nawet zamiennie. Brak jasnych definicji może więc być przyczyną błędów w ocenie funkcjonowania sektora bankowego.

W artykule podjęto próbę określenia, czym w istocie są instytucja kredytowa i instytucja finansowa, na czym polegają zasadnicze różnice pomiędzy nimi i dlaczego rozgraniczenie tych dwóch typów instytucji jest konieczne.

1. Tradycyjna klasyfikacja podmiotów sektora bankowego

Nazwa bank pochodzi od włoskiego słowa *banka*, czyli ławka. W średniowieczu, właśnie przy dużych drewnianych ławach, ówcześni bankierzy dokonywali wymiany złota i monet na kwity depozytowe, a także walut różnych krajów po odpowiednim kursie. Na początku działalności liczba wydawanych kwitów depozytowych była równa wartości zgromadzonego złota i monet. Gdy zauważono, że część złota i monet pozostaje u bankiera stale nie ruszona, tworząc stały osad, rozpoczęto wydawanie kwitów depozytowych, których wartość przewyższała wartość zgromadzonego złota i monet. W ten sposób udzielono pierwszego kredytu bankowego. Od tego momentu datuje się więc rozwój instytucji kredytowych[1]. Przez lata, na skutek rozwoju społeczeństw, rozwoju mechanizmów rynkowych, zmiany potrzeb, a więc i popytu, pierwotne instytucje kredytowe ulegały zmianom i rozwojowi. Zmieniając formy, pełniły coraz więcej funkcji w gospodarce. Część pozostała instytucjami kredytowymi do dziś, a część w wyniku specjalizacji zmieniła formę działania, decydując się na rolę pośredników finansowych[2].

W poszczególnych krajach zarówno charakter, jak i liczba podmiotów tworzących system bankowy zależała w dużej mierze od tradycji i poziomu rozwoju gospodarki. Ich charakter i zakres wykonywanych czynności odzwierciedlały stosunki panujące w danym systemie gospodarczym. Również terminologia stosowana do określania poszczególnych typów instytucji uwarunkowana była zwyczajami i tradycją. I tak na przykład w angielskim systemie bankowym bankami nazywano: banki handlowe, banki zagraniczne, domy dyskontowe, instytucje kredytu długoterminowego oraz banki inwestycyjne i oszczędnościowe. We Francji natomiast ustawa z 1945 r. podzieliła banki na grupy: banków depozytowych, inwestycyjnych (*banques d'affaires*), kredytu

[1] Należy jednak pamiętać, że w tym okresie funkcjonował pieniądz towarowy.

[2] **Z. Karpiński**, Bankowość w krajach kapitalistycznych, PWN, Warszawa 1961, s. 21.

długo- i średnioterminowego oraz grupę banków państwowych o specjalnych zadaniach. W Niemczech do banków zaliczano: banki handlowe, banki oszczędnościowe i centralne instytucje żyrowe, spółdzielnie kredytowe, banki hipoteczne, instytucje kredytowe o specjalnych zadaniach, pocztowe urzędy czekowe i oszczędnościowe oraz instytucje finansujące sprzedaż ratalną[3]. Poza bankami w każdym z omawianych systemów gospodarczych funkcjonowały również instytucje finansowe (fundusze emerytalne, instytucje ubezpieczeniowe), które wywierały znaczny wpływ na potencjał i charakter banków.

Do lat siedemdziesiątych zasadniczo nie zwracano uwagi na różnice występujące wśród podmiotów nazywanych powszechnie bankami. Sytuacja uległa jednak zmianie, gdy 1 kwietnia 1978 r. kraje członkowskie Międzynarodowego Funduszu Walutowego wprowadziły demonetyzację złota[4].

2. Przesłanki wyodrębnienia instytucji kredytowych i instytucji finansowych

Po demonetyzacji złoto przestało pełnić funkcje pieniądza. Jedynym pieniądzem, z jakim mamy do czynienia we współczesnej gospodarce, jest pieniądz kredytowy zarówno w formie gotówkowej (banknoty i bilon), jak i w formie bezgotówkowej (wkłady na rachunkach bankowych)[5]. Powstaje on w systemie bankowym. Instytucje kredytowe mogą kreować pieniądz zasadniczo na trzy sposoby: za pomocą metody dyskontowej, metody overdraft i metody pogotowia kasowego[6]. W każdej z tych metod u podłoża tworzenia pieniądza leży kredyt bankowy. Tworzony w ten sposób pieniądz stanowi jeden z podstawowych elementów układu gospodarczego. Dbałość o jego stabilność leży więc w interesie całego społeczeństwa. Podstawą działalności kredytowej instytucji kredytowych są zgromadzone w nich wkłady. Rozmiary udzielonych kredytów mogą jednak znacznie przewyższać sumę tych wkładów. Istnieje więc potrzeba stosowania regulacji dotyczących funkcjonowania instytucji kredytowych. Wśród regulacji istotną rolę odgrywają nadzorcze normy ostrożnościowe. Nakładają one na instytucje kre-

---

[3] **Z. Karpiński**, op. cit., s. 13-30.

[4] **Z. Knakiewicz**, Teorie pieniądza niezależnego i ich zastosowanie, AE, Poznań 1981, s. 65.

[5] G. F. Knapp pierwszy uznał wkłady na rachunkach bankowych za pieniądz (**Z. Knakiewicz**, op. cit., s.77).

[6] **Z. Knakiewicz**, Rynek kapitałów pieniężnych i polityka pieniężno-kredytowa oraz polityka finansowa państwa kapitalistycznego, w: Finanse w gospodarce kapitalistycznej, red. **Z. Kowalczyk**, AE, Poznań 1986, s. 59-60; **J. Zajda**, Systemy bankowe w gospodarce kapitalistycznej, PWE, Warszawa 1974, s. 83-88.

dytowe różnego typu ograniczenia i obowiązki. Ich celem jest bowiem ochrona banków przed możliwością podjęcia nadmiernego ryzyka, a więc dbałość o bezpieczeństwo sektora bankowego. Kolejną istotną regulacją jest obowiązek ubezpieczenia wkładów utrzymywanych przez instytucje kredytowe. Oba typy regulacji służą podniesieniu i utrzymaniu zaufania społeczeństwa do instytucji kredytowych. Na zaufaniu tym opierają one swoją działalność.

Zdając sobie sprawę z roli pieniądza we współczesnej gospodarce, a także z miejsca jego powstawania, konieczne jest wyodrębnienie instytucji kredytowych spośród pozostałych podmiotów rynku pieniężno-kredytowego. Dzięki takiemu podziałowi ograniczony zostanie dostęp do mechanizmu kreacji pieniądza jedynie do instytucji kredytowych. Pozwoli to na skuteczniejszą kontrolę kredytu przez bank centralny, a także umożliwi wpływ na jakość podejmowanych przez instytucje kredytowe decyzji. Powinno to przyczynić się do poprawy bezpieczeństwa systemu bankowego.

3. Pojęcie instytucji kredytowej i instytucji finansowej

Pierwszym krokiem na drodze do wyodrębnienia instytucji kredytowych spośród ogółu podmiotów sektora bankowego jest przyjęcie właściwej terminologii. Użycie pojęć **instytucja kredytowa** i **instytucja finansowa** zdaje się uwypuklać zasadniczą różnicę pomiędzy tymi dwoma rodzajami podmiotów. Podkreśla powód, dla którego dokonano klasyfikacji. Oba typy podmiotów spotykają się na rynku finansowym. Przedmiotem działania obu instytucji jest pieniądz, zasadnicza jednak jest ich rola wobec tego aktywu. Instytucje kredytowe tworzą pieniądz, natomiast instytucje finansowe korzystają i pośredniczą za pomocą pieniądza[7].

Użyta terminologia została zapożyczona z przepisów prawnych Unii Europejskiej. Rozdzielenie instytucji kredytowych i instytucji finansowych było przedmiotem pierwszych regulacji prawnych zmierzających do harmonizacji systemów bankowych krajów członkowskich Unii[8].

Warto dodać, iż w polskiej literaturze bankowej prekursorem idei rozdzielenia instytucji kredytowych i instytucji finansowych był Zygmunt Karpiński[9]. Na początku lat sześćdziesiątych, stosując tę właśnie terminologię, wskazywał na zasadnicze różnice między tymi instytucjami. Postulował również stosowanie odmiennych regulacji dla każdego z typów, wyprzedzając niejako powszechnie obowiązujące w tym czasie po-

---

[7] **J. Canals**, Competitive Strategies in European Banking, Clarendon Press, Oxford 1994, s.7-8.

[8] First Council Directive of 12 December 1977- 77/ 780/ EEC (OJ L 322, 17.12.1977) i Second Council Directive of 15 December 1989- 89/ 646/ EEC (OJ L 386, 30.12.1989).

[9] **Z. Karpiński**, op.cit., s. 26.

glądy. Jednakże poglądy Z. Karpińskiego nie znalazły odzwierciedlenia w literaturze późniejszego okresu. Do dnia dzisiejszego w polskiej literaturze bankowej brakuje jasnej systematyki tych pojęć.

Dokonując przeglądu literatury bankowej, trudno znaleźć precyzyjną i jednoznaczną definicję instytucji kredytowej[10]. W słownikach jest ona definiowana z reguły jako instytucja wykonująca czynności bankowe, a w szczególności przyjmująca depozyty, udzielająca kredytów i pożyczek oraz oferująca różnorodne usługi finansowe, takie jak ubezpieczenia, wydawanie kart kredytowych czy wymianę walut[11]. Definicja taka zawiera właściwie wszystkie podstawowe czynności wykonywane przez instytucje kredytowe, jednakże nie wyjaśnia istoty ich działalności i nie daje możliwości rozdzielenia instytucji kredytowych i finansowych. Definiowanie instytucji kredytowych przez opis wykonywanych przez nie czynności bankowych wydaje się trafnym rozwiązaniem, jeśli zastrzega wykonywanie niektórych czynności wyłącznie dla banków i zwraca uwagę na znaczenie takiej działalności dla procesów pieniężnych. Konieczne jest również określenie, które z wykonywanych czynności dają prawo do mianowania podmiotu instytucją kredytową[12].

W świetle dotychczasowych rozważań niezwykle aktualna i pełna wydaje się definicja instytucji kredytowej zaproponowana przez J. R. Hicksa w jego najnowszej pracy „Rynkowa teoria pieniądza". Definiuje on instytucję kredytową (bank) jako podmiot, który wykonuje, co podkreśla autor, **wszystkie** niżej wymienione czynności:

1) przyjmuje szeroko rozumiane depozyty;
2) dyskontuje weksle;
3) udziela kredytów i pożyczek;

i co jest atrybutem banków

4) wprowadza do obiegu pieniądz[13].

Właśnie ze względu na ostatnią z wymienionych funkcji (4), definicja ta zasługuje na szczególną uwagę. Niezwykle rzadko bowiem w literaturze, przy okazji definiowania instytucji kredytowych, zwraca się uwagę na ich rolę w tworzeniu pieniądza.

Ze względu na ich charakter konieczne jest więc poddanie instytucji kredytowych działaniu szczególnych regulacji prawnych i instytucji sprawujących nad nimi nadzór. Do tego rodzaju regulacji należą przepisy ustawy Prawo bankowe. W sposób jasny i szczegółowy określają one, które z podmiotów działających na rynku pieniężnym

---

[10] **E. Reid**, Merchant Banks Today. Presidential Address to the Institute of Bankers, 15 May 1963 r.

[11] Por. między innymi: **R. Brockington**, Aconcise Dictionary of Accounting and Finance, John Willey & Sons, London 1986, s. 14, The Penguin International Dictionary of Finance,1989, s. 28.

[12] Kwestia wymogów prawnych zostanie poruszona w dalszej części artykułu.

[13] **J. R. Hicks**, A Market Theory of Money, University Press, New York 1989 , s. 56.

są instytucjami kredytowymi, co należy do ich podstawowych czynności, jakie mają prawa i obowiązki oraz jakim instytucjom podlegają. Fragmenty ustawy Prawo bankowe mogą również posłużyć za definicję instytucji kredytowej i instytucji finansowej. Najbardziej aktualne i pełne wydają się dla tego celu wspomniane już dyrektywy Unii Europejskiej. Powstały one bowiem na bazie doświadczeń rozwiniętych systemów bankowych państw Unii Europejskiej. Pierwsza Dyrektywa Bankowa z 12 grudnia 1977 r. (*First Council Directive of 12 December 1977*) określa instytucję kredytową jako zajmującą się przyjmowaniem depozytów i innych zwrotnych funduszy od społeczeństwa oraz udzielaniem kredytów na swój własny rachunek[14]. Dopełnieniem Pierwszej Dyrektywy jest Druga Dyrektywa Bankowa z 15 grudnia 1989 r. (*Second Council Directive of 15 December 1989*), w której określono, czym jest w istocie instytucja finansowa. Według Dyrektywy jest nią instytucja inna aniżeli instytucja kredytowa, której podstawową działalnością jest pozyskiwanie udziałów lub wykonywanie jednej czy kilku czynności wymienionych w punktach od 2 do 12 Aneksu do tej dyrektywy[15].

Dopiero zestawienie obu definicji (obu dyrektyw) pozwala więc na pełne określenie, czym są: instytucja kredytowa i instytucja finansowa oraz jakie jest miejsce każdej z nich w systemie bankowym. Zdefiniowanie obu instytucji poprzez wykonywane przez nie czynności pozwala na rozgraniczenie działalności instytucji kredytowych i instytucji finansowych na wspólnym rynku pieniężnym. Wskazaniu zasadniczej

---

[14] First Council Directive of 12 December 1977.

[15] Second Council Directive of 15 December 1989.
Aneks do Drugiej Dyrektywy Bankowej z 15 grudnia 1989 r.:
Lista czynności służących klasyfikacji podmiotów:
1. przyjmowanie depozytów i innych zwrotnych funduszy od ludności;
2. pożyczki, a w tym: kredyty konsumpcyjne, kredyty hipoteczne, faktoring, finansowanie transakcji handlowych (w tym *forfaiting*);
3. leasing finansowy;
4. pośredniczenie w obrocie płatniczym;
5. wprowadzanie i administrowanie środkami płatniczymi (karty kredytowe, czeki podróżne, czeki bankierskie);
6. udzielanie gwarancji i poręczeń;
7. działalność na rachunek własny i klientów w zakresie: instrumentów rynku pieniężnego (czeki, weksle, papiery handlowe),wymiany walut, kontraktów futures i opcji, instrumentów opartych na kursie walutowym i stopie procentowej, zbywalnych papierach wartościowych;
8. pośredniczenie przy wprowadzaniu papierów wartościowych w zamian za prowizję;
9. doradztwo inwestycyjne w kapitał, przemysł i hipoteki;
10. usługi brokerskie na rynku pieniężnym;
11. doradztwo i zarządzanie kapitałem (poprzez analizę portfelową);
12. przechowywanie i administrowanie papierów wartościowych;
13. prowadzenie rejestru kredytów;
14. usługi sejfowe.

różnicy pomiędzy nimi służy wyłączenie z działalności instytucji finansowych możliwości przyjmowania i kreowania wkładów oraz innych zwrotnych funduszy od społeczeństwa. Czynność ta pozostaje zarezerwowana tylko dla instytucji kredytowych. Ogranicza to więc funkcjonowanie instytucji finansowych do roli pośredników finansowych, wyłączonych z procesów kreacji pieniądza, na szeroko pojętym rynku pieniężnym. Następstwem przyjęcia takiej klasyfikacji jest wyłączenie instytucji finansowych z systemu gwarantowania wkładów, a także zaniechanie sprawowania nad nimi kontroli przez nadzór bankowy, chyba że instytucja finansowa pozostaje w ścisłej zależności z którąkolwiek z instytucji kredytowych[16].

Instytucje finansowe mają prawo do tworzenia dobrowolnych systemów ubezpieczeń, często również podlegają innym organom kontroli państwowej, w zależności od charakteru ich działalności.

Przyjęcie regulacji prawnych oddzielających instytucje kredytowe od instytucji finansowych pociąga za sobą również prawne ograniczenia w stosowaniu nazwy **bank**. W rozumieniu prawa bankowego wyrazy bank albo kasa mogą być używane wyłącznie do określenia osoby prawnej działającej na podstawie ustawy i statutu, spełniającej wymagania obowiązujące przy tworzeniu banku i upoważnionej do wykonywania czynności zastrzeżonych wyłącznie dla banku, czyli będącej instytucją kredytową, w rozumieniu tego artykułu[17].

Warto w tym miejscu podkreślić, że nakreślony w dyrektywach zakres wykonywanych przez instytucje kredytowe czynności ma charakter uniwersalny. Można stąd wnioskować, że w przyszłym Europejskim Systemie Bankowym główne miejsce zajmą uniwersalne instytucje kredytowe.

Zakończenie

Przyjęcie w dyrektywach określonych rozwiązań znalazło swoje odzwierciedlenie w przepisach prawnych państw członkowskich Unii. Jako przykład można podać system bankowy w Wielkiej Brytanii oraz system bankowy Niemiec. Systemy te bardzo różniły się od siebie. Niemiecki system bankowy jest powszechnie uznawany za typowy system uniwersalny, natomiast system bankowy Anglii zalicza się do systemów mieszanych. Klasyfikacji dokonuje się na podstawie zakresu wykonywanych przez

[16] Council Directive of 6 April 1992 on the supervision of credit institutions on a consolidated basis- 92/30/ EEC (OJ L 110, 28.04.1992).

[17] Ustawa z 31. 01. 1989 r. - Prawo bankowe, art. 10[1] (Dz.U. z roku 1992, nr 72, poz. 359 z późn. zm.) - chyba że z kontekstu wynika wyraźnie, że nie chodzi o instytucję kredytową.

banki czynności. W obu opisywanych systemach do niedawna istniał wysoki stopień integracji banków i instytucji finansowych oraz ich usług[18].

Pod wpływem omówionych w artykule dyrektyw, w każdym z państw dokonano zmian mających na celu zharmonizowanie krajowego systemu bankowego z systemami pozostałych państw[19]. W Wielkiej Brytanii zaczęto zwracać uwagę na rolę poszczególnych instytucji na rynku pieniężno-kredytowym według klucza podanego w dyrektywach. W wyniku obserwacji dokonano podziału ogółu podmiotów na **banki** i **niebankowych pośredników finansowych**. Do banków zaliczono: Bank Angielski – departament bankowy, banki depozytowe, banki kupieckie (akceptacyjne), banki zamorskie i banki konsorcjalne oraz domy dyskontowe. Wśród niebankowych pośredników finansowych znalazły się: towarzystwa budowlane, Bank Oszczędnościowy, towarzystwa ubezpieczeniowe, fundusze emerytalne, trusty inwestycyjne i trusty powiernicze[20].

W niemieckim systemie bankowym wzięto za wzór rozwiązania zaproponowane w dyrektywach. W roku 1993 wprowadzono ustawę (*Banking Act of June 30, 1993*), w której w sposób jasny i precyzyjny, tak samo jak dokonano tego w dyrektywach, określono, które z podmiotów są instytucjami kredytowymi, a które instytucjami finansowymi. Do treści ustawy dodano również stwierdzenie, że jeżeli lista czynności zawartych w dyrektywach zostanie poszerzona, będzie ona obowiązywała również w niemieckim systemie bankowym[21].

Rozwiązanie przyjęte w Niemczech wydaje się najbardziej trafne. Należy również w tym miejscu zwrócić uwagę na to, że wiele rozwiązań przyjmowanych w Unii (przede wszystkim w sprawach bankowych) jest wzorowanych na niemieckim systemie bankowym.

Klasyfikacja podmiotów sektora bankowego, jakiej dokonano już w części państw europejskich, służy oddzieleniu i ochronie tworzenia pieniądza wyłącznie przez powołane do tego instytucje. Podział taki powinien więc znaleźć się w prawie bankowym wszystkich krajów.

---

[18] **Ch. M. Cumming, L. M. Sweet**, Financial Structure of the G-10 Countries: How Does the United States Compare? Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review 1987-1988, Winter, s. 20-25.

[19] Harmonizacja nie polega na wprowadzaniu wszędzie jednakowych rozwiązań, a jedynie na usuwaniu barier i różnic uniemożliwiających współpracę pomiędzy państwami. Cele są dla wszystkich jednakowe, natomiast sposób dochodzenia do nich pozostawiono poszczególnym państwom.

[20] Bank of England, Quarterly Bulletin. Statistical Annex, February 1993, Vol. 33, nr 1.

[21] Banking Act of June 30, 1993, Federal Law Gazette I, s. 1082.

CLASSIFICATION OF ENTITIES OF THE BANKING SECTOR

Summary

The aim of the article is to presents a variety of institutions in contemporary banking systems in order to characterise against their background contemporary credit institutions. The first part presents the essence of the evolution of the banking systems. Further on the author indicates the reasons for the development of two types of institutions in the banking systems: credit institutions and financial institutions. The most important difference between these two types of institutions is their role in monetary processes. Credit institutions create money, whereas financial institutions are only intermediaries in its exchange. Understanding of the diffferences in the character of these two types of institutions was reflected in the legal regulations of the EU countries where credit institutions are clearly separated from the financial ones and where the ways of their regulation and control are completely different. Adaptation of solutions defined in the Union's directives also brought about changes in the legislature of particular member states where credit and financial institutions were separated. Apart from the processes of harmonisation in the banking systems, the most important significance of this premise seems to be the need to protect and regulate the processes of the creation of money.